

Jakso 4: Suomi osana Ruotsia

(tunnusmusiikki) (siniset sanat tekstissä on selitetty sanaselityksissä)

Tämä on *Kirjallisuuspodcast suomenoppijoille* ja minä olen Saija Pyhäniemi. Tässä jaksossa keskustelemme kollegani Sari Päivärinteen kanssa ajasta ennen 1800-lukua eli ajasta, jolloin Suomi oli osa Ruotsia. Puhumme myös siitä, miten kristinuskon tulo vaikutti kansanrunouteen ja toisaalta myös kirjakielen syntymiseen.

Tämän podcastin voit halutessasi lukea tekstinä Kielibuustin sivuilta. Siellä on myös sana- ja fraasilista sekä muuta aiheeseen liittyvää materiaalia.

Suomella ja Ruotsilla on pitkä yhteinen historia. Ruotsi-Suomen aika (joskus käytetään myös termiä Ruotsin vallan aika) kesti noin 700 vuotta, suunnilleen 1100-luvulta eli keskiajalta vuoteen 1809. Osan tästä ajasta, eli noin 200 vuoden ajan, kaikki pohjoismaat kuuluivat ns. **Kalmarin unioniin**, jota hallittiin Tanskasta käsin. Pohjoismaisella identiteetillä on siis Suomessa pitkät juuret.

Mutta miten Suomesta sitten tuli osa Ruotsia silloin 1100-luvulla? Sari, kertoisitko vähän tästä?

On hyvä muistaa, että ennen keskiaikaa ei ollut olemassa maata nimeltä Suomi. Asutusta oli lähinnä vain Turun seudulla, Karjalassa ja Hämeessä eli suunnilleen nykyisen Tampereen seudulla. Nämä heimot – siis varsinaissuomalaiset, karjalaiset ja hämäläiset – kävivät kauppaa keskenään, mutta toisaalta joskus myös sotivat toisiaan vastaan. Koko nykyisen Suomen alueella asui yhteensä vain noin 20 000–40 000 ihmistä.

Hiukan samantyyppinen tilanne oli ollut pitkään myös Ruotsin alueella. Kun kristinusko sitten levisi vähitellen pohjoiseen, alkoi samalla myös hallinnon organisointi ja vallan keskittäminen. Katolinen kirkko oli tässä organisoitumisessa merkittävässä roolissa. Ruotsin kautta alettiin levittää kristinuskoa myös Suomen alueelle. Näiden ns. ristiretkien myötä, jotka toisinaan saattoivat olla aggressiivisiäkin, Suomesta ja Ruotsista muodostui vähitellen yksi maa, jolla oli keskitetty hallintokoneisto. Tukholmasta ja Turusta tuli kirkon ja hallinnon keskuksia.

Täytyy kuitenkin muistaa, että tämä prosessi oli hidaskä. Vanha kansanusko eli vielä pitkään kristinuskon rinnalla eikä yhtenäistä valtakuntaakaan rakennettu yhdessä yössä.

Totta. Mutta vähitellen ruotsin kielestä tuli sitten koko valtakunnan virallinen kieli ja kirkon kielenä oli latina kuten muuallakin Euroopassa. Mutta entä suomen kieli? Mikä oli suomen kielen asema?

Kirkolliset ja viralliset tekstit olivat tosiaan pääosin latinaksi tai ruotsiksi. Suomen kieltä ei - harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta - käytetty kirjallisissa teksteissä. Virallista kirjakieltä ei vielä ollut. Keskiajalta on kuitenkin säilynyt joitakin suomenkielisiä fragmentteja, kuten rukouksia ja muita kirkon tarpeisiin tehtyjä tekstejä. Kaikenlaiset kirjoitukset olivat siis kielestä riippumatta pääosin uskonnollisia -- kuten muuallakin Euroopassa.

Lukutaito oli vielä hyvin harvinaista. Tavallinen kansa eli rahvas ei vielä tuohon aikaan osannut lukea. Suullinen perinne sen sijaan oli edelleen elävää ja esimerkiksi keskiaikaisissa legendoissa

kristinuskon ja vanhan kansanuskon [elementit sekoittuivat](#) mielenkiintoisella tavalla [toisiinsa](#). Ja joskus myös Raamatun kertomusten tapahtumia siirrettiin runoissa ja tarinoissa suomalaiseen ympäristöön.

Kertoisitko jonkin esimerkin?

No esimerkiksi *Mataleenan vesimatka* -nimisen runon aihe on Raamatusta, mutta sitä käsitellään hyvin [omaperäisesti](#) ja tapahtumat on sijoitettu Suomeen. Rikkaan talon ylpeä tytär, Mataleena, menee kaivolle hakemaan vettä. Jeesus tulee [kerjäläisen hahmossa](#) pyytämään häneltä juotavaa; tyttö ei anna vettä ja käyttäytyy muutenkin hyvin epäkohteliaasti. Tällöin Jeesus [paljastaa](#), että hän tietää Mataleenan salaisuuden; Mataleena on tappanut kolme poikaansa. Mataleena itkee, pesee Jeesuksen jalat ja kuivattaa ne hiuksillaan. Hän pyytää [syntejään](#) anteeksi ja sanoo, että Jeesus saa rangaista häntä aivan, miten haluaa.

Mataleena on siis suomalainen versio Raamatun Maria Magdaleenasta, josta Jeesus ajoi ulos seitsemän demonia ja josta tuli tämän jälkeen Jeesuksen [uskollinen seuraaja](#).

Aivan. Runossa on myös [varsin](#) kiinnostavalla tavalla esitetty Mataleena rikkaana, [ylempään sosiaaliluokkaan](#) kuuluvana naisena, joka tuohon aikaan [mitä todennäköisimmin](#) tarkoitti, että hän oli ruotsinkielinen. Jeesus sen sijaan on runossa köyhä suomalainen [kerjäläinen](#) ja Mataleena [suhtautuu](#) Jeesukseen [pilkallisesti](#). Hän pitää Jeesusta (eli suomalaista) [alempiarvoisena orjana](#), joka vain [palvelee](#) hänen isäänsä ja joka on syönyt koko elämänsä huonoa ruokaa ja joka asuu jossakin kaukana Karjalan metsissä. Tässä Mataleenan sanat:

*Mitäs puhut, Suomen [sulha](#),
Suomen [sulha](#), maitten orja,
isäni ikuinen [paimen](#),
[ruotiruolla elänyt](#),
[kalanpäillä kasvaellut](#)
karjalaissa [kaskismaissa](#)!*

Mielenkiintoista, että tässä runossa Jeesus kuitenkin esitetään suomalaisena ja [moraalisesti ylempiarvoisena](#) ”oikeana kristittynä”. Mutta oli myös tarinoita, jotka kertoivat toisenlaisesta [suhtautumisesta](#) kristinuskon ja ruotsalaisten tuloon. [Mieleen tulee](#) esimerkiksi Piispa Henrikin [surmavirsi](#) ja Lalli. Kertoisitko tästä runosta jotakin?

Joo. *Piispa Henrikin surmavirsi* on yksi tunnetuimmista suomalaisista legendoista. Se kertoo ensimmäisestä ristiretkestä 1100-luvulla ja kristinuskon tulosta Suomeen. Tässä tarinassa Suomeen tullut englantilainen [piispa](#) Henrik käy pyytämässä ruokaa Lalli-nimisen [talonpojan](#) talosta. Lalli ei ole kotona, mutta hänen vaimonsa Kerttu antaa heille ruokaa, josta piispa maksaa hyvin. Kun Lalli palaa kotiin, Kerttu valehtelee, että Piispa Henrik ei ollut maksanut ruoasta mitään. Lalli suuttuu ja lähtee piispa Henrikin perään [kirveen](#) kanssa. Järven jäällä Lalli tappaa Henrikin [lyömällä](#) hänet kirveellä [kuoliaksi](#).

Tämän tarinan on ajateltu kertovan suomalaisten [epäluuloisesta](#) suhtautumisesta vieraan vallan ja vieraan uskonnon tuloon. Lalli on nähty Suomessa suomalaisuuden [puolustajana](#) ja jonkinlaisena sankarina.

Niin. Lalli puolusti omaisuuttaan, mutta oikea roisto oli kyllä oikeastaan hänen vaimonsa Kerttu, joka piti rahat itsellään ja valehteli Lallille!

Aivan. Kerttu on tarinan ”pahis”. Sama juttuhan on tuossa *Mataleenan vesimatka* -runossa. Mataleena on synnyttänyt kolme aviotonta lasta ja tappanut heidät kaikki. Missään ei kerrota lasten isästä tai isistä. Kaikki tapahtunut on runossa *Mataleenan syytä*. Häntä pidetään yksin syyllisenä kaikkeen tapahtuneeseen. Täytyy sanoa, että kristinuskon tulon myötä kansanrunoissa alkoi kuulua aika ikävällä tavalla tällaista naisten syyllistämistä. Erityisesti seksuaalisesti aktiiviset naiset alettiin nähdä tarinoissa pahoina, syntisinä naisina, jotka saivat rangaistuksen teoistaan. Toisaalta tämä suomalaisversio on kuitenkin melko hillitty, jos verrataan sitä germaaniin ja slaavilaisiin vastineisiin, joissa Maria Magdaleenan likaisuutta ja syntisyyttä korostetaan vielä paljon voimakkaammin.

Tulee muuten vielä mieleeni yksi erittäin kuuluisa balladi *Elinan surma*, jossa siinäkin paha nainen Kirsti aiheuttaa omalla toiminnallaan entisen rakastettunsa, tämän uuden vaimon ja lapsen kuoleman. Jeesus sitten lopuksi ilmoittaa Kirstin joutuvan helvettiin.

Ilmeisesti vanhemmassa kansanrunoudessa naisten seksuaalisuutta tai esiaviollisia suhteita ei nähty näin negatiivisena asiana?

Ei. Pikemminkin päinvastoin. Naista ei nähty vanhemmassa perinteessä uhrina tai syyllisenä vaan tasavertaisena kumppanina. Ero on aikamoinen, jos vertaa esimerkiksi aiemmin mainitsemaani *Mataleenan vesimatka* -runoa hiukan vanhempaan *Annikaisen virsi* -runoon. Se kertoo Turussa asuvasta, varakkaasta ja itsenäisestä naisesta, Annikasta. Hänen kotonaan asuu kesti eli saksalainen hansakauppias. Annika on rakastunut mieheen ja pitää tästä hyvää huolta. Mies kuitenkin päättää lähteä kesän loputtua laivalla takaisin Saksaan ja jättää Annikan yksin. Annika suuttuu ja pyytää Jumalaa avuksi kostaakseen miehelle. Ja Jumala auttaa! Mies joutuu merellä myrskyyn ja kuolee. – Jos tämä runo olisi syntynyt parisataa vuotta myöhemmin, olisi Jumala todennäköisesti rangaissut Annikaa synnillisestä ja huonosta elämästä ja Annikalle olisi tapahtunut jotakin ikävää, koska hän oli ollut esiaviollisessa suhteessa miehen kanssa.

Annikaisen virressä on siis jo kuultavissa usko kristilliseen Jumalaan, mutta runon puhuja eli Annika on vahva ja itsenäinen nainen. Tällainen naistyyppihän on melko tavallinen vanhoissa kansanrunoissa, eikö totta?

Aivan. Haluaisin vielä lausua muutaman säkeen runon lopusta. Siinä Annika eli Anni riemuitsee vahingoniloisena petollisen, hänet jättäneen miehen kuolemaa eikä koe itse tehneensä mitään väärää. Tässä Annin sanat kuolleelle miehelle:

*Kuti, kuti, kieto kesti,
kieto kesti, lieto leski,
et oo Annin syömisillä
etkä Annin juomisilla
etkä Annin voipaloilla
Annin et käärykakkaroilla,
ei oo Annin villavaippa
eikä Annin höyhenpatja.
Meren vaahti vaippanasi,*

*meren tuuli turkkinasi,
meren aalto pääsi alla! **

[* Katso runo selkokielellä sanaselityksistä!]

Annika ei anteeksi pyydellyt! Mutta jos palataan takaisin kirjoitettuun kieleen niin milloin sitten näitä kansanrunoja alettiin kirjoittaa muistiin? Nämähän elivät vain suullisena perinteenä. Eli milloin suomen kirjakieli alkoi kehittyä?

Siis näitä runoja alettiin kirjoittaa muistiin vasta 1700- ja 1800-luvuilla, mutta kirjakieli kyllä alkoi kehittyä jo ennen sitä [uskonpuhdistuksen](#) myötä. 1500-luvun alussa uskonpuhdistus eli reformaatio levisi Ruotsin valtakuntaan. Tämä siis tarkoitti sitä, että katolinen kirkko [menetti](#) valtaansa ja kirkkoa [uudistettiin](#) saksalaisen Martin Lutherin oppien mukaan. Luterilaisuus korosti [yksilön henkilökohtaista](#) uskoa sekä suoraa suhdetta Jumalaan, kun taas katolisuus korosti kirkon roolia [välittäjänä](#) yksilön ja Jumalan välillä.

[Silloisen](#) Ruotsi-Suomen kuningas Kustaa Vaasa ymmärsi, että [käännättämällä](#) kansan luterilaiseen uskoon hän saisi itselleen lisää valtaa, koska kirkon rooli ei enää olisi niin merkittävä. Siirtyminen luterilaisuuteen oli siis kuninkaalle [poliittisesti kannattavaa](#).

1500-luvulla alkoi [reformaation vaikutuksesta](#) vähitellen ilmestyä suomenkielisiä tekstejä, koska haluttiin [saarnata](#) ja opettaa kansaa sen omalla kielellä. Tämä kuului uskonpuhdistuksen perusperiaatteisiin. Martin Lutherin entinen oppilas ja Turun piispa Mikael Agricola oli [keskeinen](#) henkilö tässä prosessissa ja hän teki paljon työtä suomen kirjakielen kehittämiseksi kääntämällä mm. Raamatun osia ja muita [hengellisiä](#) tekstejä suomeksi. Häntä kutsutaankin suomen kirjakielen isäksi.

Mikael Agricolasta ja hänen työstään puhummekin vielä lisää seuraavassa podcastissamme. Hänen työllään oli merkittävä vaikutus suomen kirjakielen kehittymiseen. Mutta mitä tapahtui Mikael Agricolan jälkeen?

Haluaisin taas ensin kertoa vähän historiallista [taustaa](#).

1600-luvulla käytiin monia sotia ja Ruotsi-Suomesta kasvoi [suurvalta](#). Suomalaiset osallistuivat kaikkiin sotiin ja yli 30 % eli kolmasosa suomalaisista kuoli sodissa tai nälkään tai [kulkutauteihin](#). 1700-luvulla Suomen alue oli myös pari kertaa venäläisten [miehittämänä](#). Aika oli siis varsin [levotonta](#) ja elämä [rankkaa](#). Ihmisten kaikki voimat menivät siihen, että yritettiin [pysyä hengissä](#) ja saada ruokaa. Tavallisilla suomalaisilla ei siis ollut aikaa harrastaa kirjallisuutta tai kulttuuria tuohon aikaan. Lukeminen oli [harvojen](#) harrastus.

1600–1700-lukujen aikana hengellinen eli uskonnollinen kirjallisuus oli edelleen valta-asemassa. Kirjakieli kehittyi kovin hitaasti, koska edelleen kirjoitettiin paljon ruotsiksi ja latinaksi. Suomen kielen asema ei ollut erityisen hyvä eikä kirjakielikään kehittynyt Agricolan jälkeen kovin paljon ennen kuin vasta 1800-luvulla.

Mutta oli tuossa ajassa jotain positiivistakin. Turun Akatemia ja Turun [kirjapaino](#) perustettiin 1600-luvulla, eikö vain?

Kyllä, Suomen ensimmäinen yliopisto, Turun Akatemia, tosiaan perustettiin vuonna 1640, ja siitä tuli tärkeä koulutuksen ja kulttuurin keskus Suomessa. Akatemialla oli merkittävä vaikutus tieteen kehittymiseen ja maan kulttuurielämään. Akatemiassa opiskeli ja vaikutti monia henkilöitä, jotka loivat pohjaa myöhemmälle suomalaiselle kirjallisuudelle ja kulttuurille. Ja tietysti myös oman kirjapainon saaminen Turkuun teki kirjojen ja muiden painotuotteiden tekemisen helpommaksi ja halvemmaksi.

Eli kuten jo aiemmin todettiin, niin vain uskonnollisia tekstejä ja joitakin harvoja runoja siis julkaistiin suomeksi, mutta entä muunlaiset tekstit; tieteelliset tekstit tai uutistekstit esimerkiksi?

1700-luvun valistusajan aikana kirjallisuus kyllä vähitellen monipuolistui. Painettu sana levisi laajemmalle yleisölle, ja Suomessa kirjoitettiin ja luettiin jonkin verran myös tieteellistä ja filosofista kirjallisuutta – tosin tieteen kieli oli edelleen latina tai ruotsi. 1700-luvulla alkoi myös ilmestyä sanomalehtiä – ensin ruotsiksi ja pian sen jälkeen suomeksi --, jotka edistivät kirjallista keskustelua ja tiedonvälitystä.

Myös ns. arkkiveisut toimivat uutisten välittäjinä. Arkkiveisut olivat lauluja, jotka kertoivat tärkeistä tapahtumista. Niitä sekä laulettiin että levitettiin paperiarkeille painettuina. Koska vain harvat osasivat lukea, runomitta ja sävelmä auttoivat lukutaidottomiakin muistamaan tapahtumat. Arkkiveisut saattoivat levitä laajallekin suusta suuhun kansan parissa.

1700-luvun loppupuoli liitetään myös orastavaan kansallistunteen nousuun ja tätä aikaa kutsutaan joskus ”Porthanin ajaksi”. Tällä viitataan Turun Akatemian professori Henrik Gabriel Porthaniin. Kertoisitko vielä lopuksi hiukan hänestä?

Henrik Gabriel Porthan (1739–1804) oli Turun akatemian professori ja Suomen 1700-luvun humanistisen kulttuurin tärkein henkilö. Porthan tutki suomalaista kansanrunoutta ja historiaa. Häntä onkin sanottu ”Suomen historian isäksi”. Tämän tutkimustyön seurauksena alkoi tutkijoita ja opiskelijoita laajemminkin kiinnostaa oman maan historia, kansanperinne, kansanrunous ja suomen kieli.

Porthanin merkityksen vuoksi aikakautta on tosiaan sanottu ”Porthanin ajaksi”. Hänen perintönsä vaikutti suuresti 1800-luvun alun kansallisen kulttuurin nousuun ja suomalaisen identiteetin rakentumiseen.

1700-luku olikin sitten viimeinen yhteinen vuosisata Ruotsin kanssa. Vuonna 1809 Suomi siirtyi osaksi Venäjän valtakuntaa, kun Venäjä voitti Ruotsin sodassa. Suomesta tuli autonominen suuriruhtinaskunta, joka säilytti Ruotsin vallan aikaiset lait, kielen ja hallintorakenteet.

Juuri näin. Ruotsin kanssa yhteinen 700 vuoden ajanjakso muovasi Suomen historiaa, kulttuuria ja yhteiskuntaa monin tavoin, ja sen vaikutukset ovat nähtävissä edelleen nykypäivänä.

Ja vielä lopuksi: Jos tämä aikakausi Suomen historiassa kiinnostaa, niin mitä kannattaisi lukea tai katsoa?

Jos haluaa ymmärtää, miten ruotsalaisuus edelleen näkyy suomalaisessa yhteiskunnassa, kannattaa tutustua 10-osaiseen TV-sarjaan [Suomi on ruotsalainen](#). Se on vapaasti katsottavissa YLE Areenassa.

Kiitos Sari vinkistä ja mielenkiintoisesta keskustelusta!

Seuraavassa podcastissa [perehdytäänkin](#) sitten vielä vähän tarkemmin Mikael Agricolaan ja hänen työhönsä suomen kirjakielen kehittäjänä.

Kuulijat, muistakaa että tämä podcast on myös tekstiversiona Kielibuustin sivustolla. Sieltä löytyy myös tähän podcastiin liittyvää lisämateriaalia.

Kuullaan taas!

Tunnusmusiikki

Lisämateriaaleja aiheesta:

[Kalmarin unioni – Pohjolan yhdistäjä ja valtataistelujen arena](#) (podcast)

TV-sarja [Suomi on ruotsalainen](#).

©2023 **Helsingin yliopisto**

Kirjallisuuspodcast edistyneille suomen oppijoille, syyskuu 2023, jonka **tuottaja on Helsingin yliopisto, tekijät ovat Sari Päivärinne ja Saija Pyhäniemi sekä tunnusmusiikin säveltäjä on Lauri Piiparinen**, on lisensoitu [Creative Commons Nimeä-EiMuutoksia 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä](#). Materiaali on saatavilla osoitteessa kielibuusti.fi.